

До спеціалізованої вченої ради ДФ 64.700.021
у Харківському національному університеті внутрішніх справ
61080, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27

ВІДГУК ОПОНЕНТА

**доктора юридичних наук, професора,
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
ЧУРПТИ Ганни Вікторівни
на дисертацію КРАСНИК Катерини Сергіївни
на тему «Форми здійснення права особи на сім'ю за сімейним
законодавством України», представлену на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право» з галузі знань 08 «Право»**

Актуальність обраної теми. Дисертація Красник Катерини Сергіївни на тему «Форми здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України» присвячена актуальній на сьогодні темі дослідження – проблемним питанням визначення форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України. Необхідно зазначити, що сучасне українське суспільство в кризових умовах розвитку економіки втрачає сімейні традиції та родинні цінності, тому визначення оптимальних форм здійснення права особи на сім'ю з метою створення максимально можливих умов для виконання сім'єю її традиційних соціальних функцій є необхідним та своєчасним. У січні 2020 р. у Верховній Раді України було створено міжфракційне депутатське об'єднання «Цінності. Гідність. Сім'я», метою якого є, зокрема, захист вічних цінностей українського суспільства і протидія спробам знищити фундаментальне природне право в ім'я політичної моди, підготовка і прийняття законів, які сприятимуть зміцненню сімейних цінностей, принципів гідного суспільства і вихованню на основі сімейних цінностей дітей і молоді. Зазначене підкреслює актуальність теми дисертаційного дослідження К. С. Красник.

У сімейному законодавстві України поняття «форма здійснення» будь-якого сімейного права не має легального визначення, законодавець

використовує поняття «форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування». Тому розробка правової категорії «форми здійснення» права особи на сім'ю має значення для розвитку науки сімейного права.

У доктрині приватного права відсутнє комплексне дисертаційне дослідження проблемних питань форм здійснення права особи на сім'ю. Існують наукові роботи, предметом дослідження яких є здійснення особистих немайнових прав фізичної особи, проте ці дисертаційні дослідження не стосувалися сімейно-правових аспектів здійснення права особи на сім'ю. Більш ретельному дослідженню були піддані форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, проте системний підхід в аспекті дослідження особливостей форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України не застосовувався. Саме зазначені чинники й обумовлюють вибір теми дисертаційного дослідження К. С. Красник, що свідчить про її актуальність у контексті розробки в Україні концептуальних засад оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства і визначення доцільності оновлення сімейного законодавства України.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертанткою, своєю переважною більшістю, є аргументованими та переконливими. У дисертації матеріал викладено юридично грамотно та логічно. Ведення наукової дискусії відзначається належною поміркованою коректністю і аргументованістю. Під час доведення власної позиції автор дотримується академічного етикету.

Дисертантка поставила перед собою мету, яка полягає у визначенні поняття, сутності та особливостей форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України, розробці теоретично обґрунтованих пропозицій, спрямованих як на подальше вдосконалення чинного сімейного законодавства України, так і практики його застосування щодо здійснення

права особи на сім'ю. Ознайомлення зі змістом дисертації К. С. Красник дає підстави для висновку, що її авторці вдалося досягти поставленої мети, а поставлені завдання авторкою успішно виконані. Крім того, дисертаційне дослідження спрямовано на вирішення завдань, визначених Національною стратегією реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають як загальнонаукові (формально-логічний, діалектичний, системно-структурний, індукції та дедукції тощо), так і спеціально-наукові методи пізнання (історично-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний та ін.). Використання зазначених методів дозволило авторці розробити нові теоретичні положення та сформулювати висновки щодо форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України.

Дисертантка виявила належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правових актів, виявила та окреслила низку дискусійних питань у сфері сімейного права, проблем, що підлягають теоретичному осмисленню і відповідному їх вирішенню в контексті визначення форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України.

Дисертанткою проаналізовано судову практику, представлену постановами Касаційного цивільного суду Верховного Суду та ухвалами Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, рішення Конституційного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини, що свідчить про знання проблем правозастосування щодо форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України. Ретельний аналіз рішень Європейського суду з прав людини надав можливість дисертантці визначити змістовну характеристику таких понять, як «сімейне життя» та «сім'я», що є важливим для правозастосовної практики України, враховуючи, що практика Європейського суду з прав людини є джерелом права в Україні відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого

2006 р. №3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Дисертаційне дослідження К. С. Красник насичене й статистичними даними щодо кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, кількості зареєстрованих шлюбів тощо. Зазначене свідчить про вмiле використання емпіричного матеріалу та підтверджує достовірність зроблених в роботі висновків та сформульованих узагальнень.

Представлене дисертаційне дослідження К. С. Красник є кваліфікаційною науковою працею, в якій запропоновано нові теоретичні узагальнення та положення щодо поняття, сутності та особливостей форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України, обґрунтовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного сімейного законодавства України щодо здійснення права особи на сім'ю.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У розділі 1 «Загальні положення про форми здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України» проаналізовано соціологічні та юридичні підходи до визначення поняття «сім'я» та встановлено, що в юридичній літературі відсутнє універсальне визначення сім'ї. Поняття «сім'я» визначається як «союз осіб», як «коло осіб», як «об'єднання осіб», як «спільність осіб», як «юридичний зв'язок між фізичними особами». Необхідно підтримати дисертантку в тому, що недоцільним є використання такого терміну як «неповна сім'я», оскільки об'єктом охорони приватного права є сім'я, незважаючи на те, що вона складається з матері або батька і дитини (дітей) (с. 30 дис.).

Позитивним є також проведений аналіз співвідношень понять «сім'я» та родина і, відповідно, сфери правової охорони сім'ї. Зроблено висновок, що поняття «родина» є ширшим за своїм суб'єктним складом, ніж поняття

«сім'я», сімейні відносини більше підпадають під правове регулювання, ніж родинні відносини.

На сторінках 30-36 дисертації проведено ретельний аналіз чинного законодавства України, Рішення Конституційного Суду України щодо визначення терміну «член сім'ї», що має значення для правозастосовної практики.

Дисертанткою запропоновано авторське визначення поняття «сім'я» – це визнана державою форма організації сімейного життя людей, які об'єдналися в певний союз і, як правило, спільно проживають, мають взаємні особисті немайнові та майнові права та обов'язки, пов'язані спільним побутом, взаємною моральною та юридичною відповідальністю (с. 41-42 дис.). Таке визначення поняття «сім'я» заслуговує на увагу з боку правників.

Важливим як в теоретичному, так і практичному аспектах є виокремлення ознак сім'ї: 1) вона засновується на шлюбі, спорідненні, усиновленні та інших підставах, передбачених законом; 2) члени сім'ї мають взаємні права та обов'язки; 3) спільність життя членів сім'ї; 4) спільність побуту; 5) взаємна моральна та юридична відповідальність (с. 41 дис.).

Представляють інтерес й пропозиції щодо внесення змін до Сімейного кодексу України в частині надання за рішенням суду права на шлюб особі, яка народила дитину у віці до шістнадцяти років.

Необхідний рівень наукової новизни має пропозиція щодо виокремлення таких правомочностей, які складають зміст права особи на сім'ю, як право на створення сім'ї; право на проживання в сім'ї; право на повагу до свого сімейного життя; право на возз'єднання сім'ї (с. 58 дис.).

Дисертанткою запропоновано авторське визначення поняття «форма здійснення права особи на сім'ю» як сукупності елементів, встановлених нормами права, які визначають спосіб та порядок створення сім'ї, виражають особливості тих правовідносин, які виникають в процесі організації сімейного життя, що не суперечить моральним засадам суспільства.

Сформульовані дисертанткою висновки, що формами здійснення права дитини на сім'ю за сімейним законодавством України є усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, фактичне виховання, а формами здійснення права повнолітньої особи на сім'ю є шлюб, проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу між собою, народження дитини, усиновлення дитини, усиновлення повнолітньої особи, прийняття дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання в сім'ю на інших правових підставах, обумовили подальший вектор дисертаційного дослідження.

У Розділі 2 «Особливості окремих форм здійснення права повнолітньої особи на сім'ю» обґрунтовано, що для України притаманною є концепція «шлюбу-союзу», яка більше відповідає українським сімейно-правовим традиціям та ментальності українського народу та підтримано пропозицію щодо розширення повноважень нотаріусів і надання їм повноважень у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, зокрема державної реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу (с. 89-90 дис.).

Важливими для правозастосовної практики та розвитку науки сімейного права є положення щодо виокремлення ознак сім'ї, що створюється жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу між собою: 1) наявність усталених сімейних зв'язків; 2) неперебування жінки та чоловіка в іншому зареєстрованому шлюбі; 3) спільне проживання; 4) ведення спільного господарства (пов'язаність спільним побутом); 5) наявність взаємних прав та обов'язків. Варто підтримати дисертантку, що за відсутності спільного проживання жінки та чоловіка, які не перебувають в шлюбі між собою, між ними відсутні усталені сімейні зв'язки, відповідно, вони не є сім'єю.

У межах цього розділу дисертанткою обґрунтовано позицію щодо можливості усиновлення повнолітньої особи, яка була позбавлена піклування одного з батьків, а не тільки тих повнолітніх осіб, які не мають матері, батька або були позбавлені їхнього піклування. Такий підхід заслуговує підтримки,

зважаючи, що на сьогодні в таких справах суди відмовляють у задоволенні заяви про усиновлення повнолітньої особи.

Особливий науковий інтерес становлять положення дисертації, викладені в підрозділі 2.3, щодо запровадження прийомної сім'ї для осіб похилого віку як форми здійснення права повнолітньої особи на сім'ю. Така пропозиція спрямована на істотні зміни у формуванні сімейно-правової політики України і може бути розвинена в подальших наукових дослідженнях в науці сімейного права.

У розділі 3 «Особливості окремих форм здійснення права дитини на сім'ю» визначено особливості таких форм здійснення права дитини на сім'ю, як усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, фактичне виховання дитини.

З позиції правозастосування викликає інтерес аргументація дисертантки, що згода дитини у випадку влаштування її на виховання в сім'ю є правомірною дією, в якій виражається воля однієї особи – дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, в силу чого за своєю правовою природою така згода є одностороннім правочином.

Викликають науковий інтерес і пропозиції щодо запровадження в Україні тимчасової опіки або піклування над дитиною за заявою матері, батька дитини, якщо мати, батько дитини з поважних причин не можуть тимчасово здійснювати свої батьківські права та виконувати батьківські обов'язки з виховання дитини належним чином. Заслугує підтримки й пропозиція надати можливість матері, батькові (усиновлювачеві) дитини та повнолітній дієздатній особі, яка бажає бути в майбутньому опікуном, піклувальником дитини, якщо дитина стане сиротою або такою, яка позбавлена батьківського піклування, звертатися до органу опіки та піклування зі спільною заявою про призначення цієї конкретної особи в майбутньому опікуном, піклувальником дитини, якщо ця повнолітня дієздатна особа відповідатиме вимогам, які ставляться до опікуна, піклувальника дитини. (с. 140 дис.). Такі положення спрямовані на

забезпечення реального захисту сімейних прав та інтересів дитини та сприятимуть здійсненню ними своїх прав.

Застосований дисертанткою системний підхід до визначення правової природи договорів про влаштування дитини до прийомної сім'ї чи до дитячого будинку сімейного типу надав можливість аргументувати положення, що договір про влаштування дітей на виховання та спільне проживання в прийомній сім'ї та договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу є сімейно-правовими договорами організаційного характеру, спрямованими на створення сім'ї.

Загалом дисертаційне дослідження К. С. Красник містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Усі теоретичні положення були належним чином критично оцінені здобувачкою і на цій підставі розроблені пропозиції з удосконалення чинного сімейного законодавства України щодо форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є досить високим, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення правової визначеності норм сімейного права та єдності правозастосовної практики.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній роботі при розробці загально-теоретичних положень щодо форм здійснення права особи на сім'ю, в правотворчості, правозастосуванні та навчальному процесі. Зокрема запропонований дисертанткою проєкт Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України» спрямований на вдосконалення чинного сімейного законодавства України з метою посилення правової охорони сім'ї. Сформульовані теоретичні положення та узагальнення можуть бути використані при підготовці відповідних навчальних посібників, підручників,

науково-практичних коментарів з проблемних питань здійснення особою права на сім'ю.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення дисертації К. С. Красник відображено в дев'яти наукових публікаціях, з яких дві наукові статті опубліковано в наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна наукова стаття – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, одна наукова стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави, та опубліковано п'ять тез виступів на науково-практичних конференціях.

Аналіз тексту дисертації свідчить про **відсутність порушення автором академічної доброчесності**. Дисертаційна робота К. С. Красник свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства України, зарубіжних країн, матеріалів правозастосовної практики. Джерельна база дисертації включає 228 найменувань використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань. У дисертаційній роботі наявні посилання на відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертанткою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність висновків та пропозицій, високий теоретичний рівень і практичну значущість результатів дослідження, варто зазначити, що дисертація містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, які відображають спірні теоретичні погляди або суб'єктивне сприйняття їх авторкою та потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації, а саме:

1. Здобувачка на с. 36 дисертації робить висновок, що у сфері публічно-правових та приватноправових відносин доцільно розробити уніфіковане поняття «близькі родичі», «члени сім'ї». Дійсно, можна погодитися з дисертанткою в тому, що наявність уніфікованих правових понять та правових категорій сприятиме визначеності правових норм та забезпечить єдність та передбачуваність судової практики, проте в своєму дисертаційному дослідженні К. С. Красник не наводить власного погляду щодо того, яких осіб доцільно визначити як близьких родичів, а яких осіб визначити як членів сім'ї в сфері публічно-правових та приватноправових відносин.

2. На с. 50 дисертації авторкою пропонується внести зміни до Сімейного кодексу України та передбачити в ньому положення, що повнолітні дочка, син зобов'язані забрати своїх непрацездатних, немічних батьків після їх лікування із закладу охорони здоров'я. Встановлення такого обов'язку повнолітніх дітей є доцільним, проте правила юридичної техніки вимагають від дисертантки не тільки запропонувати закріпити на рівні кодифікованого акту певний обов'язок учасників сімейних правовідносин, а й визначити правові наслідки невиконання такого обов'язку. Тому в цій частині пропозиція дисертантки потребує обговорення під час публічного захисту дисертації.

3. На с. 56 дисертації зазначається, що одним із елементів змісту права особи на сім'ю є право на возз'єднання сім'ї – право на в'їзд та тимчасове або постійне проживання в Україні членів сім'ї іноземця або особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах та можуть підтвердити відповідними документами наявність достатнього фінансового забезпечення для утримання членів сім'ї в Україні, з метою спільного проживання сім'ї незалежно від того, коли виникли сімейні правовідносини.

Оскільки право на возз'єднання сім'ї визначено через суб'єктивне право на в'їзд та тимчасове або постійне проживання в Україні членів сім'ї іноземця або особи без громадянства, то виникає питання щодо того, чи

входить право на возз'єднання сім'ї до змісту права на сім'ю особи, яка є громадянином України, чи воно є складовою змісту права на сім'ю особи, яка є іноземцем або особою без громадянства.

4. На с. 90 дисертації дисертанткою підтримано пропозицію щодо розширення повноважень нотаріусів і надання їм повноважень у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, зокрема державної реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу. Проте на сторінках дисертаційного дослідження досить ретельно обґрунтовується можливість звернення до нотаріуса із заявою про реєстрацію шлюбу, але чітко не визначено, за яких умов подружжя може звернутися до нотаріуса із заявою про розірвання шлюбу. Такий висновок дисертантки потребує додаткової аргументації в контексті розмежування повноважень нотаріусів, суду та органів державної реєстрації актів цивільного стану щодо розірвання шлюбу між подружжям.

5. Досліджуючи окремі форми здійснення права дитини на сім'ю, дисертанткою обстоюється позиція, що патронат над дитиною не є формою здійснення права дитини на сім'ю. При цьому основним аргументом дисертантка визначає той факт, що за чинним СК України патронат над дитиною розглядається як тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя. У цьому контексті додаткового обґрунтування потребує зазначений висновок, виходячи з того, що обов'язки патронатного вихователя, встановлені ст. 255 СК України, є достатньо схожими з обов'язками батьків щодо виховання та розвитку дитини, які визначені ст. 150 СК України.

Викладені вище зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Красник Катерини Сергіївни, оскільки в своїй більшості стосуються дискусійних питань, не зменшують належного науково-теоретичного рівня проведеного дослідження та його наукової і практичної цінності, а можуть слугувати підґрунтям подальшої наукової дискусії та напрямками майбутніх наукових досліджень дисертантки.

Загальний висновок

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертаційна робота Красник Катерини Сергіївни на тему «Форми здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України» відповідає спеціальності 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати з виконання наукового завдання, що полягало у визначенні форм здійснення права особи на сім'ю за сімейним законодавством України, а її авторка Красник Катерина Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Доктор юридичних наук, професор,

в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

Г. В. Чурпіта

